

Darja
Radović
Mahečić

Fenomen međunarodnih izložbi i Richterova inženjerska umjetnost

JASNA GALJER, Expo 58 i jugoslavenski paviljon Vjenceslava Richtera, Zagreb, Horetzky, 2009., 552 str., ISBN 978-953-7159-08-5

Arhitektonski djelovati u poslijeratnoj Jugoslaviji često je značilo anonimno projektirati i graditi, jer mnoge projekte bilo je zabranjeno objavljivati u suvremenoj periodici ili uopće pričati o njihovoj realizaciji. Najočitiji je takav primjer zahtjevna vila Zagorje, o kojoj stručna periodika nije objavila niti retka. I u recentnijim se monografijama Kazimira Ostrogovića i Vjenceslava Richtera vila Zagorje izostavlja, a poznavatelji okolnosti njezine gradnje, kao i suradnici sve su malobrojniji. Suprotan je primjer jugoslavenski paviljon projektiran za EXPO u Bruxellesu 1958. godine, nesumnjivo avangardna građevina, koja u svom izvornom obliku više ne postoji, ali o kojoj se ponovno mnogo piše. Zajedničko im je to što su na natječajima za obje građevine upravo projekti Vjenceslava Richtera bili ocijenjeni prvom nagradom. Stvarao je izvan struktura i velikih arhitektonskih biroa, a svaki projekt bio mu je svojevrsan eksperiment. Ako je neki od njih ugledao svjetla reflektora, svakako je to bio jugoslavenski paviljon u Bruxellesu. Za tu je svoju realizaciju Richter 1959. nagrađen i za kulturni i za projektantski doprinos Nagradom Grada Zagreba i onom Nikole Tesle. U novoj knjizi Jasna Galjer spaja dvije zahtjevne teme: fenomen međunarodnih izložbi kao medija komuniciranja, osobito važna u kontekstu modernističkog diskursa, s mapiranjem Richterove inženjerske umjetnosti i njezina europskog optičaja.

Pročišćene arhitektonske koncepcije, elegantan i inventivno projektiran Richterov paviljon za Expo 58 već je prilikom otvorenja

izložbe zasluženno dobio opće priznanje. Sada ponovno, s rekapitulacijom arhitektonskih i umjetničkih zbivanja 1950-ih i 1960-ih godina (u kojima Expo 58 ima važnu ulogu), privlači pozornost inozemne i domaće stručne javnosti. Godine 1998. o jugoslavenskom paviljonu se u Belgiji pisao diplomski rad. U nekim reinterpretacijama Richter je još 2002. i sam sudjelovao. Godine 2006. u Belgiji je objavljena opsežna monografija *L'architecture moderne à l'EXPO 58 "pour un monde plus humain"* (urednici: Rika Devos i Mil de Kooning, Fonds Mercator et Dexia Banque, Chent) u kojoj su monografski obrađeni pojedini odabrani paviljoni, a sam je urednik izdanja pisao i visoko valorizirao Richterov jugoslavenski paviljon. Sudeći prema uvodnoj napomeni Jasne Galjer, nekom je od tih prilika zagrebačka Zbirka Richter ostala bez originalne dokumentacije o gradnji jugoslavenskog

paviljona za Expo 58 u Bruxellesu, koja je bila posuđena, ali nije vraćena. Zanimanje za naše autore dakle postoji, ali pod koju cijenu. Za potrebe ove knjige Jasna Galjer morala je poći obrnutim putem i preko posrednika i sekundarnih izvora rekonstruirati i dokumentirati zbivanja oko nastupa Jugoslavije na jednoj takvoj međunarodnoj manifestaciji, na kojoj su paviljon i izložba bili vrlo dobro ocijenjeni.

Knjiga Jasne Galjer podijeljena je u tri dijela. Prvi dio donosi povijesni pregled svjetskih izložbi, od kojih su mnoge u gradovima u kojima su se odvijale ostavljale nove atribute. Za Pariz 1889. to je bio Eiffelov toranj, a za Bruxelles 1958. konstrukcija *Atomiuma* André Waterkeyna + André i Jean Polaka. Drugi dio interpretira briselsku izložbu kao „*Bilancu za čovječniji svijet*“ između straha i nade. Razmatra se politički kontekst u kojem se izložba odvijala (ozračje hladnog rata i kolonijalnih imperija na izdisaju), uloga povjerena znanosti i tehnologijama za dobrobit čovječanstva (ali i njezina sprega s politikom), vizualni identitet izložbe i uloga dizajna u kontekstu institucionalnog modernizma, kao i arhitektura pojedinih belgijskih i nacionalnih paviljona. Treći dio knjige prikazuje nastupe Jugoslavije na međunarodnim izložbama od *Exposition Internationale des arts décoratifs et industriels modernes* u Parizu 1925. do izložbe u Montrealu 1967., s naglaskom na svjetskoj izložbi u Bruxellesu 1958. Prikazani su i drugi natječajni projekti za jugoslavenski paviljon u Bruxellesu. Richterova zamisao predstavljena je u svim fazama, od natječajnog projekta preko pojedinih varijacija projekta do same realizacije. Varijacije su se odnosile ponajprije na ulogu i poziciju stupa unutar cjeline. Originalna je ideja bila da paviljon u cjelini "visi" sa središnjeg stupa. Konstrukcijska se funkcija stupa s varijantama smanjivala pa je ubrzo planirano njegovo postavljanje izvan samog tijela paviljona, da bi na kraju bila izvedena tzv. "antigravitacijska skulptura" sastavljena od šest ovješanih lučnih segmenata. Dobiven

je tako bio zaštitni znak, originalan orijentir i potrebna vertikalna uz naglašeno horizontalno tijelo samoga jugoslavenskog paviljona. No, autorica ne prati samo arhitekturu nego dokumentira postave izložbi u paviljonu, kao i recepciju domaćih i inozemnih posjetitelja izložbi i Bruxellesu. Povučene su veze s organizacijom srodnih državničkih nastupa, ali i s ostalim Richterovim projektima.

Paviljonska je arhitektura po svojoj definiciji eksperimentalna, ali na EXPO-u 58 sudionici su se nadmetali ne samo u inženjerskoj smjelosti nego i u primjeni novih načina masovnog komuniciranja. Stoga je velik broj poznatih svjetskih novina stavio Expo 58 na svoje naslovnice ili mu čak posvetio zasebne tematske brojeve. Jasna Galjer donosi niz ocjena i komentara pojedinih aspekata tih zbivanja, od Zevijeve ocjene da je riječ o "izložbi neuroze" do nekih drugih koji kažu da je riječ o "mamutskom showu krcatom promašajima, koji je vizualno nekoordiniran". Stavljajući Expo 58 u nužan kontekst drugih takvih izložbi, koje su također pratili nesmiljeni komentari pojedinih paviljona (najpoznatija je valjda ocjena revolucionarnog Le Corbusierova pariškog paviljona *L'Esprit nouveau* 1925. kao "sramotnog"), autorica s dužne vremenske distance skreće pozornost na modernizam 1950-ih godina u cjelini. Brojni podaci, citati iz suvremene prepiske i publiciranih tekstova rezultiraju informativnim i uzbudljivim tekstom, a brojni slikovni prilozi svjedoče o onodobnoj eksploziji fotografskog snimanja za potrebe časopisa i drugih publikacija. Knjiga objavljenom opsežnom dokumentacijom svjedoči ne samo o dometima nego i o mehanizmima jednog vremena, o prvim desetljećima poslijeratne Jugoslavije koja je funkcionirala između dominantnih političkih blokova.

Možemo se nadati da će knjiga pomoći distribuciji nacionalnog stvaralaštva i optičku doprinosa hrvatskih arhitekata i umjetnika u briselskom kontekstu. ×